

Arsenik och den nya ekonomin

Världshälsoorganisationen (WHO) publicerade i september i år en studie av vad man själva betecknar som världens hittills största förgiftningskatastrof. Nationella myndigheter i Indien och Bangladesh och internationella hjälporganisationer har bevisligen känt till katastrofen sedan 1983 men ännu idag är insatserna minimala. Även den senaste rapporten gick i stort sett spårlöst förbi i världen och i Sverige. Vi hade fullt upp med att diskutera PPM och den nya ekonomin, kanske omedvetna om att arsenikkatastrofen i Indien och Bangladesh också är en del av den nya ekonomin.

"Djävulens vatten", sa misstroagna åldringar när olika internationella hjälporganisationer på 60-talet borrade de första djupa brunnarna i det slättland som utgörs av Ganges vidsträckt delta, ett område som delas av den indiska delstaten Västbengalen och Bangladesh. I decennier borrade man sedan brunnar utan att analysera vattnet som man fick fram. Detta får miljoner människor betala mycket dyrt för idag.

Traditionellt använde man ytvatten i byarna - handgrävda brunnar eller naturliga vattensamlingar. Det var ofta förorenat. Kolerautbrott var vanliga. Under torrperioder rådde vattenbrist. Med den "gröna revolutionens" nya grödor ihop med den nya, pålitliga vattentillgången kunde man odla rakt igenom torrperioden och få flera skördar. Och med det djupborrade vattnet fick man obegränsad tillgång till vad man trodde var ett friskt och hälsosamt dricksvatten.

Det tog ett par decennier innan det blev uppenbart att det fanns en uråldrig erfarenhet bakom de gamla bybornas varningar. Under tiden hade flera tiotals miljoner människor blivit arsenikförgiftade. Arsenik upplöst i vatten har ingen färg, ingen smak och ingen lukt.

Det är frågan om naturlig arsenik som Ganges under miljontals år har fört ned från bergen i Himalaya och lagrat i sediment som kan ligga flera hundra meter ner i marken. Beroende på hur floderna ändrat sina lopp under historiens gång har det arsenikhaltiga sedimentet hamnat på olika platser och nivåer. Det är därför omöjligt att i förväg veta vilka områden som är drabbade.

Mer än hundra miljoner människor bor i de drabbade områdena. Det finns cirka fem miljoner djupborrade brunnar bara i Bangladesh och 95 % av dricksvattnet tas från dessa. Det finns byar där över hälften av befolkningen har tydliga symptom på arsenikförgiftning: melanom som sprider sig över kroppen, blindhet, förlamningar, kallbrand och cancer i inre organ.

Arsenikhalterna är höga. Man har mätt halter på upp till 10 mg per liter. Redan vid dosen 0.05 mg per liter, som är det nuvarande gränsvärdet i USA, räknar man att en procent av befolkningen får någon form av cancer. Den amerikanska miljömyndigheten EPA har därför föreslagit ett nytt gränsvärde på 0.01 mg per liter. En bybo i Bangladesh riskerar att få i sig 1.000 gånger högre dos. Enligt WHO:s rapport kommer i dessa områden var tionde vuxen att dö av arsenikrelaterad cancer. Om man försöker tänka ut svaret till varför människorna inte flyttar

från dessa farliga områden får man en föreställning om hur det är att vara fattig i en drabbad by. Vart skulle dessa tio- eller hundratal miljoner människor ta vägen?

Det finns ingen riktigt effektiv bot mot arsenikförgiftning. Man har dock provat en del bromsmediciner med lovande resultat. Och det behövs nu stora akuta sjukvårdsinsatser.

Den mest praktiska och förmodligen viktigaste insatsen som görs idag är att "bar-fotakemister" från lokala universitet åker omkring i byarna och efter enkla analyser talar om för byborna vilka brunnar som är förhållandevis säkra att ta dricksvatten ur. Att en brunn bara kan sägas vara förhållandevis säker beror på att arseniken sprider sig allt mer genom grundvattnet och att koncentrationen av arsenik ökar. Detta beror förmodligen på processer som de borrade brunnarna har satt igång. Det enda som säkert kan förbättra situationen på sikt är därför naturligtvis att byborna får rent, arsenikfritt vatten att dricka och laga mat i.

Att rena vatten från arsenik är inte helt okomplicerat. Många universitet och företag anstränger sig för att hitta enkla men samtidigt effektiva metoder att avskilja arsenik. Jag blev tillfrågad av en Indisk utvecklingsbank för många år sedan om en metod som vi utvecklat här i Sverige kunde avskilja arsenik. "Javisst", sa jag, men eftersom vi ännu inte hade lämplig kommersiell utrustning föreslog jag andra mer etablerade metoder. Det visade sig efter ett tag att dessa inte var helt tillfredsställande och vi föreslog ett projekt för att utveckla ett system särskilt anpassat för byarna i Västbengalen.

Efter något år godkändes projektet av såväl SIDA som Västbengalens delstatsregering och låg för godkännande på den Indiska centralregeringens finansdepartement i New Delhi när atombombsproverna genomfördes och SIDA stoppade allt bistånd. Vi argumenterade utan framgång för att man inte skulle avbryta ett projekt av så stor humanitär betydelse. Sedan försökte vi flytta projektet till Bangladesh där katastrofen är om möjligt ännu allvarligare. Men det visade sig inte vara lätt och till slut gav vi upp. Vi insåg att vårt företag inte hade resurser att ägna ytterligare ett antal år för att tränga igenom en ny byråkrati.

Många andra företag har i likhet med oss lagt fram förslag på hur man ska hejda katastrofen. Ett tyskt företag skickade utrustning till Bangladesh som låg i hamnen i Chittagong i närmare ett halvår och sedan togs hem igen eftersom det inte fanns pengar för att använda utrustningen. Ett amerikanskt företag har haft demonstrationsprojekt i byar i såväl Indien som Bangladesh. De bybor som har fått testutrustningen har haft tur. Men sen har projektet kört fast i lokala och internationella byråkratier. Även detta företag börjar nu tömma ut sina resurser och ge upp. Just nu väntar alla – inklusive SIDA - på att en pågående utvärdering av nio olika förslag ska bli klar. Vad de internationella hjälporganisationerna är ute efter är en billig metod för att lösa problemen. Men en sådan metod finns ännu inte utprovad.

Om den fanns skulle den naturligtvis redan ha kommit till användning på annat håll där man har arsenikproblem. I staden Albuquerque i delstaten New Mexico i USA har myndigheterna räknat ut att det skulle kosta 250 miljoner dollar att få ner arsenikhalten till EPA:s nya gränsvärden. Det skulle betyda mer än 500 dollar

per capita för Albuquerque 440.000 invånare och då har ändå staden redan ett mycket väl fungerande vattenverk. Myndigheterna tvekar för denna stora kostnad och försöker hitta andra lösningar. Vad man kan vara helt säker på är att ingen är beredd att satsa 500 dollar på en bybo i Bangladesh som redan lever på existensminimum. Skulle han eller hon lyckas ta sig in i en stad och mot förmodan får ett jobb, blir lönen förmodligen inte mer än en dollar per dag.

Vi delar väl alla uppfattningen att byråkratierna i Indien och Bangladesh är långsamma. Min personliga uppfattning är att de internationella hjälporganisationerna ofta är lika långsamma. Men allt beror naturligtvis på prioriteringar. Dessa människor på Ganges slättland hör till de fattigaste i världen. De drabbas ständigt av översvämningar och hungersnöd. De är den lägsta kasten – people of no consequence. Hur ska man annars förklara att så lite hjälparbete har kommit igång sedan 1983?

Det har hänt förut i historien att hela befolkningsgrupper har utplånats. I sin tidiga historia levde människan ständigt på marginalen, ur hand i mun, och en ekologisk förändring kunde tippa över vågskålen från liv till död. Idag har stora delar av jordens befolkning lite mer reserver. Men just de här människorna har inte en chans. De levde redan tidigare under svåra förhållanden. De har inga överskott som de kan använda för att skapa en utveckling av samhället. Arsenikförgiftningen gör att de producerar ännu mindre och får ett ännu större behov av extra resurser. De kan inte själva byta till sig den teknik de skulle behöva och det internationella samfundet tycker att de är för många för att man ska ha råd med den hjälp som de skulle behöva. Här är det inte frågan om enstaka säckar med ris, utan om infrastrukturella investeringar som aldrig kommer att kunna amorteras.

Vi har avskrivit dessa människor från historien. Därför har de flesta människor i världen inte ens hört talas om den här katastrofen. Eller kanske är det så att media inte längre handlar om information utan om underhållning. Ett vulkanutbrott är underhållande. En rockkonsert till förmån till svältens offer är underhållande. AIDS är också underhållande, för det har en koppling till sex. Men att tiotals miljoner människor sakta bryts ner och att nya miljoner insjuknar år efter år – det är inte underhållande.

Att dessa miljoner människor går en plågsam död till mötes är egentligen helt logiskt i den "globalisering" som pågår i "den nya ekonomin". Det är ett resultat av den nyliberala "frihet" som har svept över världen under de senaste decennierna. Den nya ekonomins missionärer beskriver ett informationssamhälle som styrs av en liten grupp människor med kunskap och kapital. Dessas beslut effektueras av en relativt välbärgad grupp IT-arbetare – hög och medelinkomsttagare. Produktion av förnödenheter till dessa två grupper "outsourcas" till där låginkomsttagare arbetar. Låginkomsttagarna producerar varor i överflöd till de två första grupperna men förhoppningsvis även tillräckligt för ett någorlunda anständigt liv åt sig själva (trickle-down).

Jordbruket och den tillverkande industrin blir allt mer effektiva och *marknadens* behov kan tillfredsställas utan att man behöver ta alla händer i anspråk. De som inte behövs blir inte bara överflödiga i ekonomin. Eftersom ekonomin är allt som betyder något, blir de också överflödiga som människor. De kan bo i Gangesdel-

tat, i Afrika, i Latinamerika, men även i slummen i utvecklade länder. De skulle kunna försörja sig själva om de bodde i ett eget samhälle, men de bor i någon annans samhälle – nämligen *marknadens*, och där kan de inte komma åt de resurser som behövs för att skapa en människovärdig existens. Med *marknaden* avses då den grupp människor som just nu har makten över världens ekonomi och våra sinnen.

Under större delen av förra århundradet gick den politiska utvecklingen, visserligen med stora bakslag, men ändå sakta och säkert mot en kapitalism med mänskligt ansikte där marknadskrafterna skulle utnyttjas för allas bästa. Nu har vi en – förhoppningsvis kort – period där girighet får breda ut sig under effektivitetens täckmantel. Nyliberalerna kan ha rätt i att alla människor är mer eller mindre giriga, men valet för var och en blir då om vi gemensamt ska tygla girigheten eller om vi ska låta den blomma ut för fullt.

Aapo Sääsk

Vision, 15 januari 2001